

DREPTUL DE PROPRIETATE ASUPRA BUNURILOR DE MEDIU

Tatiana STAHI, ORCID ID: 0000-0001-9120-4006
*State Agrarian University of Moldova, 42, Mircești, Chișinău, Republic
of Moldova*
tstahi@mail.ru

Summary. Awareness of the increasingly possible hypothesis of a depletion of natural resources has generated many theoretical considerations, which have led to the conclusion that it is urgent to rethink the relationship of human society as a whole to certain elements of nature. In other words, what seemed inexhaustible to previous generations, including those belonging to the first half of the twentieth century, seems today to be extremely fragile, moreover, exposed to the harmful effects of human behavior.

In such conditions, through this article we try to raise the given question if, at least at a theoretical level, the owner of a good can still be claimed to use it and, moreover, to dispose of it, as he deems appropriate, under the conditions which the good we are talking about in this context enjoys a special protection regime, springing from internal, but also international imperative norms. In this sense, we can appreciate that, before caring for the protection of natural habitats, human habitat must be subject to regulations that allow it to ensure a safe and harmonious development. In addition, given that environmental law calls into question the "power" of man to intervene in nature itself,

Cuvinte cheie: proprietate, proprietate privată, bunuri imobile, patrimoniu natural, patrimoniul în dreptul mediului, patrimoniu comun al umanității, mediu, bunuri comune.

Introducere

Receptarea juridică a imperativului protecției mediului a modificat percepția tradițională, pe care factorii de decizie, în special, lumea juridică o avea despre bunuri. Se ajunge la niște îndoieli asupra anumitor concepte tradiționale, solid consolidate și conservate în cadrul sistemelor juridice, în special în dreptul civil. În paralel cu noțiunile clasice, se manifestă și apariția unor categorii de bunuri, a căror caracteristică principală este legată de un aspect esențial, anume că existența lor nu se poate justifica decât printr-o finalitate de mediu, respectiv scopul ecologic, de protecție, de conservare și de ameliorare a mediului.

Bunurile nestăpânite efectiv, în adevăratul sens al cuvântului, de nimeni, fie ele *res communis* sau *res nullius*, sunt categorii tradiționale ale dreptului civil, provenite din dreptul roman. Totuși, ele au suferit schimbări considerabile, datorită faptului ca au fost avute în vedere de fiecare dată când s-a vorbit de elementele constitutive ale mediului în sine, iar statutul lor, din perspectiva dreptului privat, a avut un efect nefast asupra regimului juridic de drept al mediului aplicabil.

Juriștii au ajuns, nu de puține ori, la concluzii impresionante. Astfel, menționăm o remarcă a juristului francez din secolul XVIII-lea Jean Domat, referitoare la bunuri cu caracter special: „Cerurile, astrele, lumina, aerul și marea sunt bunuri comune întregii societăți umane, iar nimeni nu se poate institui stăpân al lor, privindu-i pe alții” [1, p. 191].

2. Metode și materiale utilizate

Studiul efectuat a avut la bază cercetarea doctrinei naționale și internaționale în domeniul dreptului mediului, în special proprietatea în dreptul mediului. Pentru fundamentarea cercetării propuse, s-a utilizat, în principal următoarele metode de cercetare: metoda cantitativă, cu ajutorul căreia am adunat, stocat și interpretat informațiile extrase din doctrina internă, dar și cele aparținând doctrinei și jurisprudenței internaționale în materie; metoda științifică, pentru prelucrarea logico-juridică a datelor obținute prin metoda descrisă anterior, identificând problemele existente la momentul actual în legislația, jurisprudența și doctrina națională și internațională; metoda logică (analiza deductivă, inductivă, generalizarea – pentru examinarea și interpretarea cadrului legal și a materialului doctrinar); un accent aparte s-a pus pe utilizarea metodei empirice.

3. Rezultatele obținute și discuții

În evoluțiile ce vor urma în acest domeniu, dreptul de proprietate asupra bunurilor imobile va reprezenta probabil, contextul general în care se vor produce cele mai multe interacțiuni între dreptul privat și dreptul mediului.

În ciuda caracterului absolut, recunoscut, al dreptului de proprietate, consfințit în orice sistem de drept privat, cum ar fi de exemplu, art. 500 din Codul Civil al R. Moldova [2], de-a lungul ultimului secol, limitările și constrângerile aduse acestuia au crescut exponențial, privindu-l pe proprietar de un mare număr de prerogative pe care le avea în privința bunurilor sale.

Credem că cea mai importantă problemă care se pune în această privință, este cea referitoare la bunurile care pot fi considerate „de mediu”

(enviromentale) aflate în proprietatea unor particulari. În această categorie pot fi incluse, de exemplu, imobilele situate în zone cu un regim ecologic particular, sau care conțin specii de plante sau animale ocrotite, sau chiar indivizi aparținând acestor specii, asupra cărora există drepturi de proprietate privată aparținând unor persoane fizice sau juridice.

Având în vedere faptul că problema ecologică este multidisciplinară, susținem părerea autorului A. Duțu [1, p. 193], că nu putem vorbi despre adoptarea unor măsuri cu caracter extrem, cum ar fi interzicerea utilizării sau interzicerea exploatării unei anumite resurse naturale. Dimpotrivă, situația actuală solicită o atitudine și o abordare cât mai moderată a problemelor, în cazul de față aceasta manifestându-se, probabil cel mai bine, prin imperativul ca activitățile specifice, de exploatare în scopuri economice și nu numai a naturii să nu fie concepute drept o formă de apropiere, de dobândire și de stăpânire a bunurilor, adică să nu confere nici o prerogativă titularului respectivelor activități, astfel încât bunul să fie restituit naturii, după folosirea sa firească, fără a suferi altă alterare decât cea inerentă utilizării sale legitime.

Există lucruri care nu aparțin nimănui și a căror folosință este comună tuturor. Având în vedere destinația lor, adică finalitatea existenței acestor bunuri în cadrul ecosistemului planetar, ajungem la concluzia că cel care le are în folosință este, concomitent și responsabil de utilizarea lor conform destinației, cât timp acestea se află în puterea sa [3, p. 191].

Din această perspectivă, reiese faptul că încadrarea tradițională a anumitor elemente naturale în categoria de *res communes* nu este alterată de către abordarea specifică dreptului mediului. Din contra, aceasta este chiar conservată. În codul civil al Republicii Moldova, se regăsește o reglementare în art. 515 alin. (2) și anume dobândirea bunului prin ocupațiune: *se consideră fără stăpân bunurile mobile al căror proprietar a renunțat expres la dreptul de proprietate, bunurile abandonate, precum și bunurile care, prin natura lor, nu au proprietar*. Poate ar fi corect ca legislatorul să facă o enumerare a bunurilor care prin natura lor nu are proprietar, ca de exemplu cum este prevăzut în art. 941 a Codului civil al României „*sunt lucruri fără stăpân bunurile mobile abandonate, precum și bunurile care, prin natura lor, nu au un proprietar, cum sunt animalele sălbatice, peștele și resursele acvatice vii din bazinele piscicole naturale, fructele de pădure, ciupercile comestibile din flora spontană, plantele medicinale și aromatice și alte asemenea*”, aici avem de a face cu o definiție expresă a lucrurilor fără stăpân și a celor care prin natura lor, nu

pot avea un proprietar, lucruri care după cum se observă, reprezintă elemente ale naturii.

În momentul în care societatea umană va conștientiza că bunurile comune nu sunt epuizabile, ci unele dintre ele, chiar deja epuizate, și la momentul la care se conștientizează că o mare parte a acestora are un caracter extrem de fragil, grație evoluțiilor și dezvoltării științei, se impune mai mult ca niciodată, să reafirmăm caracterul lor comun. Și nu în ultimul rând se cere o reglementare juridică adecvată a modului în care oamenii se pot bucura de ele, pentru a nu dăuna nici generațiilor prezente, nici a celor viitoare [4, p. 5].

În ultimul timp, bunurile publice mondiale au reapărut într-un cadru internațional, în special în privința problematicii relative la poluare, apă, securitate ș.a. [5, p. 10]. În ceea ce privește bunurile naturale – apa, aerul, dar și climatul sau ecosistemele – problema regenerării lor, pe cale naturală, este una de mare importanță, având în vedere, în principal, faptul că aceste bunuri nu sunt (și nu pot) fi fabricate de om [6, p. 24]. Sub acest aspect, ideea cea mai importantă o reprezintă impunerea limitării și reglementării stricte a accesului la resursele în cauză, dar și restricționarea utilizării lor, în special în funcție de costul recuperării, atunci când aceasta este posibilă. Folosința aparține tuturor, inclusiv celor care nu se implică în mod direct în activitățile de conservare, ameliorare și/sau reparare (marea majoritate a populației globale).

Deoarece „aceste bunuri” – aerul, apa, solurile, biodiversitatea, frumusețea peisajelor – nu sunt susceptibile de apropiere de către persoanele private, dar nici de către state, și deoarece activitățile poluante generează daune difuze care lezează nu numai generațiile prezente, dar și viitoarele, protecția mediului pare a fi asigurată, deși în mod deficitar, de către regulile clasice ale regimului juridic al răspunderii civile.

Totuși susținem ideea, cu expresia că răspunderea juridică „clasică”, cu formele ei cunoscute (răspunderea civilă, răspunderea administrativă, răspunderea penală) devine insuficientă și inadecvată în cazul încălcării normelor de protecție a mediului și al atingerilor aduse mediului (având ca rezultat cauzarea unui prejudiciu ecologic). În unele cazuri aceste forme ale răspunderii juridice în contextul specificului normelor de dreptul mediului dobândesc anumite caractere specifice, iar ca rezultat la aceasta au de „suferit” teoriile și concepțiile tradiționale cu privire la natura și conținutul unor instituții de drept. Astfel, apare necesară o amenajare juridică a răspunderii, proprie acestui domeniu, care

să aibă în vedere specificitatea acestuia, categoriile răspunderii rămânând în esență aceleași [7, p.7].

Problema răspunderii juridice în dreptul ecologic este cercetată tot mai frecvent. Acest lucru se datorează concepțiilor noi ale doctrinei asupra unor elemente ale răspunderii juridice în cadrul acestor raporturi, la care se adaugă și constatările jurisprudenței și statisticii judiciare care ne demonstrează foarte des ineficacitatea normelor și metodelor existente în prezent. Tradiționalismul cedează puțin câte puțin, bucurându-se de unele reglementări „netradiționale”, care își afirmă superioritatea [8, p.120-123]. De exemplu, principiul răspunderii obiective pentru daunele de mediu, care este consacrat în art. 3 al Legii nr. 1515/1993 privind protecția mediului înconjurător [9].

Reglementările legale în materia răspunderii pentru prejudiciul ecologic consacră teza conform căreia această răspundere constituie în primul rând o reparare contemporană. Asistăm la o adaptare a răspunderii civile delictuale la particularitățile domeniului protecției mediului, în spiritul satisfacerii exigențelor principiilor fundamentale ale precauției și „poluatorul plătește” [10, p.253-254].

Trebuie să precizăm în acest context că, în analiza răspunderii patrimoniale pentru dauna ecologică, existența sau, dimpotrivă, lipsa culpei, ca fundament al răspunderii, face obiectul unei ample dezbateri. Aceasta poate fi rezumată prin întrebarea dacă i se poate acorda un rol primordial răspunderii obiective, ca unic fundament al răspunderii pentru prejudiciul ecologic. Însă doctrina a arătat că această controversă poate fi determinată, și în cazul unui răspuns afirmativ, dar și al unui negativ, cu avantajele și dezavantajele respective, fie pentru debitorul, fie pentru creditorul obligației de reparare [1, p.254].

Fiind de acord cu poziția, conform căreia, culpa autorului faptei ilicite și capacitatea delictuală a acestuia nu sunt elemente obligatorii pentru antrenarea răspunderii patrimoniale de dreptul mediului, este corect de precizat, că conform legislației civile a Republicii Moldova, și anume conform prevederilor lit. c) a art. 3 al Legii privind protecția mediului înconjurător, se consacră principiul responsabilității tuturor persoanelor fizice și juridice pentru prejudiciul cauzat mediului; prevenirea, limitarea, combaterea poluării, precum recuperarea pagubei, cauzate mediului și componentilor săi din contul persoanelor fizice și juridice care au admis (*chiar și inconștient* sau din neglijență) dauna.

Termenul *inconștient* identifică, de fapt caracterul obiectiv al răspunderii de dreptul mediului [11, p.22].

Dacă eficacitatea juridică a acestor concepte teoretice rămân deschise interpretării, în măsura în care rămâne în cadrul ordinii juridice a dreptului internațional, nu mai este posibilă însă ignorarea sa. Împreună cu noțiunea de patrimoniu comun sau patrimoniu de mediu, răspunderea pentru daune de mediu, integrată din ce în ce mai mult și în cadrul sistemelor juridice naționale, se manifestă și necesitatea unei analize a interacțiunilor dintre mediu și dreptul bunurilor.

Așa cum am mai menționat și mai devreme, apărut în cadrul dreptului internațional, cunoscând forme și formulări multiple, conceptul de patrimoniu comun a intrat definitiv în universul juridic și nu mai poate fi ignorat [12, p.115].

S-a susținut în doctrina de specialitate că, este din ce în ce mai clar că anumite forme ale utilizării solurilor duc la degradarea acestora, sau chiar la dispariția lor. Dreptul internațional al ecologiei și dreptul internațional al economiei nu pot decât să se unească, în viitor, în vederea reducerii suzeranităților care, în cel mai bun caz, nu și-au arătat decât eficiența și, în cel mai rău, și-au dovedit caracterul nociv [13, p.173-174].

În reorganizarea raporturilor dintre indivizi și bunuri, impusă prin evoluția tehnico-științifică și apariția fenomenelor ambientale globale, noțiunea de patrimoniu comun invită la realizare sau o regândire a raportului dintre interesul privat și interesul general, într-o perspectivă care extinde analizele istorice ale *ius-naturaliștilor* și duce la recunoașterea și acceptarea în dreptul pozitiv, alături de suveranitatea proprietarului, impunerii și asumării de către acesta a prerogativelor aparținând colectivității, fie ea națională, europeană sau extinsă până la frontierele umanității.

Fiind caracterizat drept o formă a stăpânirii specifică unei colectivități, patrimoniul comun, fără să-l excludă pe proprietar, impune o adevărată „co-proprietate” asupra elementelor sale, și reprezintă, sfârșitul exclusivismului, menționează autorul E. Zaccai [14, p.275].

Astfel, în această nouă ordine juridică ecologică, care se prefigurează din ce în ce mai pregnant, stăpânirea individului asupra unor bunuri, fie ele mobile sau imobile, dar care au un caracter specific, fie datorită necesității ocrotirii lor, fie în vederea prevenirii și limitării efectelor nocive asupra mediului, va fi în mod necesar împărțită cu

colectivitatea, în calitate de garant al aplicării măsurilor de natură ecologică.

Dreptul mediului relevă, astfel o evoluție a structurii însăși a dreptului de proprietate spre o formă de stăpânire relativă, ce renunță la orice formă de pretenție absolută, fie ea privată, a colectivităților sau statală [1, p.236].

În concluzie, suntem de părerea că, drept titular al acestui patrimoniu special, nu poate fi avută în vedere decât întreaga specie umană, văzută în ansamblul său, așa cum este definită în doctrina de specialitate, prin noțiunea de umanitate. Această afirmație o putem argumenta prin faptul că: În primul rând, vorbim despre un patrimoniu al cărui conținut îl constituie mediul, și putem observa că avem de-a face cu un raport de dependență, iar nu de interdependență, a speciei umane față de natură, aspect care subliniază importanța perspectivei globale a noțiunii de „umanitate”. În al doilea rând, nu putem concepe o responsabilitate exclusivă a unui grup restrâns de persoane față de natură, în ansamblul ei, în condițiile în care, după cum arată concluziile științifice, fiecare individ se face responsabil de o anumită influență asupra mediului, de cele mai multe ori nefastă. În al treilea rând, sub aspect juridic, recunoaștem că este dificilă însăși constatarea teoretică a calității de titular al unui patrimoniu, chiar și în condițiile în care acesta are un statut special, unui ansamblu format din totalitatea ființelor umane, în existența sau care urmează să existe. Totodată, trebuie avut în vedere, și aspectul individual, în sensul unui drept al fiecărui membru al acestui colectiv asupra mediului, în calitate de conținut al acestui patrimoniu.

Se observă, pe de o parte, de un titular colectiv al patrimoniului de mediu, respectiv umanitatea, în cadrul căruia fiecare individ poate fi titularul unui drept asupra mediului, văzut ca întreg. În același timp, nu se poate exclude individualitatea fiecărui element în sine. Doctrinarii în domeniu, consideră că nu este posibil să individualizăm, la modul absolut și definitiv, titularul patrimoniului de mediu. În același timp, este necesară lămurirea aspectului în ceea ce privește dacă acest titular se bucură de personalitate juridică, și este corect să se apeleze la dreptul internațional, după cum menționează autorul Gh. Moca [13, p.275]. Prin urmare, așa cum reiese din doctrina aferentă ramurii dreptului internațional, conceptul cel mai apropiat ca semnificație, este cel de comunitate internațională, care se consideră formată din state și alte entități având personalitate juridică internațională. Drept consecință, considerăm că se poate vorbi

despre umanitate ca subiect de drept de sine stătător, titular a unui patrimoniu, având anumite drepturi și obligații relative la acesta.

4. Concluzii: Astfel, în final, am considera că soluția optimă în vederea asigurării respectării atât a imperativelor protecției mediului, materializate în reglementări juridice interne, cât și a ocrotirii dreptului de proprietate privată, ar fi un regim dual al controlului sau al stăpânirii asupra bunurilor, diferit prin obiectivele și natura sa, de regimurile tradiționale de coproprietate, cunoscute în prezent de dreptul privat. Astfel, avem în vedere, pe de o parte, dreptul de proprietate și titularul său, care rămâne neatins în esența sa, reglementările privind mediul manifestându-se, conform interpretărilor oferite de doctrină sub forma unor limitări ale exercitării acestuia. Pe de altă parte, însă având în vedere necesitățile cu caracter special impuse de aceste bunuri, se cere un control sporit, de data aceasta din partea colectivității, care în ciuda faptului că nu deține nici un drept de proprietate propriu-zis asupra bunului respectiv, are dreptul de a se bucura de el, având în vedere calitățile sale ecologice, care îl particularizează. De exemplu, un imobil cu o valoare peisagistică sau biologică aflat în proprietatea unui particular, astfel, în primul rând, acesta trebuie să respecte regimul juridic privind activitățile ce le poate desfășura pe acel imobil, astfel cum este reglementat de normele interne de dreptul mediului. În același timp, acesta este ținut de regimul de protecție ierarhic superior celor din legislația internă, impus din rațiuni de conservare a patrimoniului natural și de protecție a mediului, astfel acest titular colectiv al său, care poate fi numit „umanitate”, are dreptul de a solicita conservarea particularităților de ordin ecologic ale imobilului respectiv.

Ca o concluzie, acest aspect al regimului proprietății asupra bunurilor de mediu se manifestă în privința garantării respectării imperativelor ecologice. De cele mai multe ori, acesta se pot manifesta prin obligații în vederea conservării și, uneori ameliorării trăsăturilor specifice ale bunului respectiv sau ale elementelor sale componente. Astfel, stăpânirea asupra acestor bunuri se manifestă, pe de o parte prin dreptul de proprietate, care aparține titularului său individual, iar pe de altă parte, prin aportul colectivității umane globale la regimul de ocrotire a bunului respectiv, în calitate de titular al patrimoniului environmental mondial.

Bibliografie:

1. DUȚU, A. *Patrimoniul în dreptul civil și în dreptul mediului*. București: Universul Juridic, 2013. 312 p.
2. Codul Civil al Republicii Moldova: nr. 1107-XV din 06.06.2002. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 22.06.2002, nr. 82-86/661. *Republicat în: Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019 art.132*
3. SERIAUX, A. La notion de choses communes. In: *Droit et environnement propos pluridisciplinaires sur un droit en construction*. Paris: PUAM Edition, 1995 nr. 5.
4. CHARDEAUX, M. A. *Le Choses Communes*. Paris: LGDJ, 2006.
5. KAUL, I., GRUNBERG, I., STERN, M. *Les biens publics à l'échelle mondiale. La coopération internationale au XXIe siècle*. Paris: Economica, 2002. 290 p.
6. MARCUSOHN, M. *Mijloace juridice de drept civil privind protecția mediului*. București: Universul Juridic, 2012. 450 p.
7. TRUȘCĂ, A. M. *Particularitățile răspunderii juridice în dreptul mediului*. București: Universul Juridic, 2012. 270 p.
8. SANDULESCU, I.I. Definiția răspunderii civile în raporturile de drepturile mediului. In: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*, Chișinău, 2007. pp. 120-123.
9. Legea Republicii Moldova privind protecția mediului înconjurător. Nr. 1515 din 16.06.1993. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. din 30.10.1993*, 10/283.
10. PETRAȘCU-MAG, R.M. *Protecția mediului în contextul dezvoltării durabile. Legislație și instituții*. Cluj-Napoca: Ed. Bioflex, 2011. 363 p.
11. STAHI, T., BOSCAN, A. Răspunderea patrimonială în dreptul ecologic. In: *Legea și Viața*, 2018, nr. 3, pp. 19-25.
12. FONBAUSTIER, L., FONTAINE, L., GRARE-DIDIER, C., TRÉBULLE, F. G. *Le droit et l'environnement*. Tome XI/Caen. Paris: Dalloz, 2010. p. 188.
13. MOCA, GH., DUȚU, M. *Drept internațional public*. Vol. I. București: Universul Juridic, 2008. 340 p.
14. ZACCAI, E. Générations futures, humanité: difficultés des collectifs pour la protection de l'environnement. In . *Le droit saisi par le collectif*. 2004, Bruxelles: Ed. Bruylant, 2004. pp. 272-284.